

καμε το βράδυ εις τον Άγιον Αχίλειον, το πρωί περάσαμε στο Γρεβενό εκεί ψωνίσαμε πήραμε κριθάρι, ψωμί, τυρί, κρέας, επήγαμε το γιόμα εις ένα χωριό ονομάζεται Βαλαχάδες ήταν Χριστιανοί και έγιναν Τούρκοι διά τούτο ονομάζεται Βαλαχάδες. Καθίσαμε το γιόμα και εκάναμε υστερότερα περάσαμε εις το πασιά γεφύρι, έπειτα απεράσαμε το μπουγάζι της Σάτιστας εκεί είναι αμπέλια πάρα πολλά, η Σάτιστα είναι επάνω αριστερά εις το βουνό ημείς καθίσαμε κάτω στα αμπέλια φάγαμε και κοιμηθήκαμε το πρωί σηκωθήκαμε και περάσαμε στα Στουρνάρια είναι ένα χάνι και μία βρύση με τρία κανάλια, εκεί κολατσίσαμε πετμέζι το πρωί, ο τόπος ονομάζεται Καραγιάνια είναι αυτοί όπου φέρουν το κόκκινο πεπέρι δεξιά δύο ώρες είναι η Κοζιάνη επήγαμε και εκάναμε γιόμα, απεράσαμε καλά από κρέας και πετμέζι πολύ ωραία, έπειτα σηκωθήκαμε επήγαμε το βράδυ εις το Ντορτ Αλή εμείναμε το βράδυ εκεί ήταν χωριγιά τουρκοχώρια εξεφορτώσαμε, πήραμε ένα αρνί το έψησαν οι τζανταρμάδες και εφάγαμε όλοι μαζί. Το πρωί σηκωθήκαμε από το Ντορτ Αλή περάσαμε από ένα μέρος ονομάζεται Ξερολίβαδο δέκα ώρες διά να βγούμε στη Βέροια κοιμηθήκαμε από έξω από τη Βέροια δύο ώρες έως ότου φθάσομε εις την Βέροια εις ένα μέρος ονομάζεται Βρωμοπήγαδο εις το χάνι μέσα ήταν όλου κλέφτες ζωγραφισμένοι όταν τους είδα ανατρόμαξα, το πρωί από τη Βέροια ωραία πόλις έχει και συντριβάνι εις το μέσον της πολιτείας έχει και ωρολόγιον, ψωνίσαμε από ό,τι μας χρειαζότανε, επήγαμε εις ένα τσιφλίκι Μαρούλη είναι από την Κατσικά έξω από τα Γιάννινα αυτός ο Μαρούλης είναι κτηματίας και εις τας Σέρρας έκαμε και σχολείον, εκαθίσαμε γιόμα και βράδυ μάς έδωσαν ένα σφαχτό και εφάγαμε όλοι μαζί εις το δάσος αυτό περάσαμε πολύ ωραία. Το πρωί σηκωθήκαμε, απεράσαμε από το Βαρδάρη, είναι τέσσερες ώρες από εκεί όπου καθίσαμε το βράδυ, ήταν ένα ξυλογέφυρο μακρύ πληρώσαμε ένα γρόσι το άλογο και είκοσι παράδες ο άνθρωπος, περάσαμε και πήγαμε πέρα στο Καραϊσμάκη εκαθίσαμε και εκάναμε γιόμα εκεί, εφάγαμε ψάρια και κρασί καλό της Σιάτιστας, το βράδυ επήγαμε δύο ώρες εδόθη από τη Θεσσαλονίκη και καθίσαμε εις ένα μέρος ονομάζεται Όρλιακο εί-

ναι λιβάδι ξεφορτώσαμε και απέρασε και ο σιδηρόδρομος τότε πρωτοείδα αμαξοστοιχία, το πρωί βαδίσαμε διά τη Θεσσαλονίκη, απαντήσαμε το πρωί τριάντα γκαμήλες με τα κουδούνια ο γκαμηλιάρης ήταν μπροστά εις το γαϊδούρι καβάλα με ένα μικρό αργιλέ εις το χέρι του και επήγαινε σιγά σιγά με τις γκαμήλες φορτωμένες έφευγαν από τη Θεσσαλονίκη και πήγαιναν διά τα Βουδενά, τα άλογα όταν είδαν τις γκαμήλες εφοβήθηκαν και σταμάτησαν, όταν φθάσαμε εις την Θεσσαλονίκη ξεφορτώσαμε το πρωί θαυμάσαμε το μόλο με τα μάρμαρα και τα βαπόρια, το απόγευμα φορτώσαμε από τη Θεσσαλονίκη διά τας Σέρρας άλευρα, ζάχαρη, καφέδες και άλλα διάφορα και συμπληρώσαμε τα φορτώματα, εκοιμηθήκαμε το βράδυ εις το Αιβάτ λεγόμενον Ασβεστοχώρι τρεις ώρες έξω από την Θεσσαλονίκη το πρωί σηκωθήκαμε τραβήξαμε το βράδυ διά το Λαχανά εκείνη την εποχή έβαζαν σύνορα διά να κάμουν δρόμο αμαξωτόν απέναντι από το Λαχανά, το πρωί εφύγαμε από το Λαχανά, εκάναμε γιόμα εις το Καρασού είναι ένα γιοφύρι καθίσαμε και το βράδυ εκεί εις ένα λιβάδι ονομάζεται Όρλιακο, το πρωί φορτώσαμε διά τας Σέρας εφθάσαμε εις τας εννέα πριν μεσημβρίας, τι ωραία είναι τα Σέρρας όταν εμπήκαμε μέσα μας εφάνηκε πως ήμουν εις την Καλούτσα έχει όλου περιβόλια μπροστά ωραία βρύση μαρμαρένια με τρία κανάλια, δεκαχτούρες πολλές μας περικύκλωσαν εις τα πόδια μας, εις τας Σέρρας καθίσαμε δύο ημέρες, δεν είχαν τελειώσει τα φορτώματα διά να πηγαίνομε εις τα Γιάννινα, φορτώσαμε έπειτα κουκούλια από τας Σέρρας και επήγαμε πάλιν διά την Θεσσαλονίκη. Από την Θεσσαλονίκη φορτώσαμε πάλι διά τας Σέρρας άλευρα, ζάχαρη, καφέδες κλπ., εκάναμε τρεις ημέρες έως ότου φθάσομε, τα Σέρρας έχουν και ένα ποτάμι εις το μέσον επήγαμε και εις το σχολείον του Μαρούλη είναι κτίριον όπως το εδώ γυμνάσιον μας έκαμε και ένα γιόμα ο κυρ-Μαρούλης επειδή είναι πατριώτης από την Κατσικά.

Από τας Σέρρας φορτώσαμε διά τα Γιάννινα τρία φορτώματα αμπάδες, τέσσερα φορτώματα μουτάφια στρατζότικα πλατιά διά τα άλογα όμορφα και διά τα σπίτια, τρία φορτώματα τριχές και καπίστρια όμορφα. Το πρωί φορτώσαμε διά Γιάννινα, το βράδυ εμεί-

ναμε εις το Λαχανά το άλλο βράδυ εις το Αιβάτ, το πρωί φορτώσαμε και ήλθαμε εις την Θεσσαλονίκη, καθίσαμε όλην την ημέραν, το πρωί φορτώσαμε από Θεσσαλονίκη και ήλθαμε το βράδυ εις το Βαρδάρη. Το πρωί σηκωθήκαμε ήλθαμε εις το τσιφλίκι του Μαρούλη μάς έκαμε άλλο τραπέζι, το πρωί εφύγαμε φθάσαμε εις το Βρωμοπήγαδο καθίσαμε το γιόμα. Το βράδυ κοιμηθήκαμε μέσα στο Ξερολίβαδο είμεθα πολλοί κυρατζήδες και είχαμε παρέα καλή, το πρωί φορτώσαμε και ήλθαμε το βράδυ εις την Κοζιάνη, το πρωί φορτώσαμε διά Γρεβενά απεράσαμε από την Σιάτιστα εις τα αμπέλια, ήλθαμε το βράδυ εις τον Άγιον Αχίλειον ψωνίσαμε κρέας, κρασί και ό,τι άλλο μας χρειαζότανε εμείναμε το βράδυ εις τα Γρεβενά έχει και ποταμό εις το μέσον της πολιτείας, το πρωί φύγαμε από τα Γρεβενά και περάσαμε από το Κυπριό και ήλθαμε εις την Κρασιά και έπειτα ήλθαμε το βράδυ εις τη Μηλιά εφάγαμε γιαούρτι ωραίον, το πρωί σηκωθήκαμε και περάσαμε το Τζαν Χορταρά και καθίσαμε εις τις πολτσές του Μετσόβου γιόμα και βράδυ πασιά κονάκι θαραπαυτήκαμε γάλα, γιαούρτι και τυρί γαλοτύρι ωραίον, το πρωί φορτώσαμε απεράσαμε από το Μέτσοβο ψωνίσαμε διά το δρόμο καθίσαμε το γιόμα στα τρία Χάνια το βράδυ ήλθαμε στη Λεύκα, κοιμηθήκαμε και το πρωί ήλθαμε μέσα εις τα Γιάννινα. Όλο μας το ταξίδι έγινε να πηγαίνομε και να έλθομε τριάντα δύο ημέρες και εκάναμε όλου πασιά κονάκια.

Από το 1884 κινήσαμε διά Πρέβεζα με κάτι Τούρκους αγωγιάτες είχαμε φορτώματα δέρματα το βράδυ κοιμηθήκαμε εις την Μπουράτσια είχε χάνι, ύστερα σηκωθήκαμε το πρωί απεράσαμε εις τα Πέντε Πηγάδια ήταν ένα φρούριον και έμεινε στρατός τουρκικός είχαν καφινέ και έπιαμε καφέ με γάλα ήταν μήνας Μάιος, έπειτα περάσαμε παλαιόν Καρβασαρά ονομαζόμενον Χαλάσματα, καθίσαμε γιόμα εις ένα χωρίον λέγονται Οφιλέγγου, εφάγαμε γιαούρτι και ξυνόγαλο, το βράδυ εμείναμε εις τον Καζτά και Λούρο, το πρωί επήγαμε εις την Πρέβεζα και ξεφορτώσαμε, είδα ένα πλοίον ονομαζόμενον «Πάρο» καθίσαμε μία ημέρα εις την Πρέβεζα πρώτη φορά είδα θάλασσα και βαπόρια ευχαριστήθηκα πάρα πολύ από

Πρέβεζα φορτώσαμε διά Γιάννινα κάσες διάφορα πράγματα γυαλικά, σαπούνια κλπ., από τα Γιάννινα φορτώναμε τακτικά διά την Πρέβεζα, έπειτα φορτώναμε από την Πρέβεζα λάδι και φέρναμε εις τα Γιάννινα, ο κύριος που μας έδινε τα φορτώματα μας έδινε και μία οκά ψάρια ήτανε φθηνά εκείνη την εποχή είχαμε και λάδι και τα τηγανίζαμε το βράδυ εκεί όπου εμείναμε εις τους Αγίους Αποστόλους, τη δεύτερη βραδιά εις τα Πέντε Πηγάδια την τρίτη ημέρα ερχόμεθα εις τα Γιάννινα, εις τα Πέντε Πηγάδια οι Τούρκοι μάς έδωσαν ένα λαγό μαγειρεμένο τσουμπλέκι κι ημείς τους δίναμε ζάχαρη και άλευρον και έφκιαναν χαλβά όπου τρώγαμε όλοι. Όλον τον χειμώνα δουλεύαμε Πρέβεζα και Γιάννινα.

Εις το 1885 τον Απρίλιον μήνα κινήσαμε από τα Γιάννινα διά Σαλαόρα περάσαμε από τη γέφυρα της Άρτας, απέξω από την Σαλαόρα μία ώρα είναι καλντερίμι εις το μέσον μπασιά πότε έβγηνε πότε έμπηνε πάλι μέσα στη θάλασσα, από Σαλαόρα διά Γιάννινα φορτώναμε καφέδες, ζάχαρη κλπ. Το πρώτο βράδυ κοιμηθήκαμε εις το γεφύρι της Άρτας, την άλλην ημέραν εις τα Πιστά είναι ένα χωριό το βράδυ τρώγαμε και κανένα κατσίκι ψημένο, έξι μήνες το καλοκαίρι δουλεύαμε εις Σαλαόρα και τους άλλους έξι εις την Πρέβεζα. Έπειτα κινήσαμε διά Γρεμενίτσα φορτώσαμε καπνά διά τα Γιάννινα, ύστερα επήγαμε εις την Βλαχόρενα πάρα πάνω από τη Γρεμενίτσα φορτώσαμε ελιές και απέναντι ήταν η Άρτα και αγναντεύαμε την Άρτα εκεί υπάρχει ένα χωριό που λέγεται Γκρίποβο· από τα Γιάννινα κινήσαμε διά το Θέλβινο κοιμηθήκαμε εις την Ξαραβίνα όπου είναι λίμνη δεν ήτον δρόμος καλός κατσικόδρομος και μία γέφυρα ξύλινη επήγαμε εις το χωριόν Θελβινάκι παραπέρα ήτον το χωριόν Κουβέρη ήτον σταθμός χαλασμένος τουρκικός ήταν τέσσερις στρατιώτες όπου φύλαγαν, πάρα πέρα ήταν ένα χωριόν Επισκοπή εκαθίσαμε το βράδυ και κοιμηθήκαμε. Έπειτα κατεβήκαμε εις ένα ποταμόν μεγάλον ονομαζόμενον Θρόπολη, ένα ποτάμι της Αρίστας, ένα το Λιμπόχοβο, τα τρία μαζί σμίγανε ήταν πολύ πλατύ και περνούσαμε το καλοκαίρι. Τρώγαμε όλο πέστροφες από τα ποτάμια και λαγούς κατάφθηνους, απερά-

σαμε έπειτα από ένα χωρίον όπου λέγοντο Γκράψη ανήφορος και εβγήκαμε επάνω εις το χωρίον Μουζίνα είναι ψηλό καθώς οι Λιγγάδες αγναντεύαμε τον κάμπο του Αργυροκάστρου όλον ύστερα πήραμε τον κατήφορο της Μουζίνας εβρίσκαμε εις τον δρόμο διάφορα φρούτα όπου πωλούσαν οι χωρικοί, έπειτα επήγαμε εις ένα χωρίον όπου λέγεται Γαρδικάκι εκεί είναι και χάνι έχει ένα νερό εις το δρόμο μπροστά όπως είναι της Τραμπάτοβας ήβραμε και κρέας ψημένο της ώρας τρία γρόσια η οκά, ύστερα πήγαμε εις το Θέλβινο είναι δύο ώρες μακριά το Θέλβινο ήτον ψηλά εις ένα βουνό τώρα κατέβηκαν κάτω και κατοίκησαν ο κόσμος ονομάζεται νέον, έπειτα από το Θέλβινο κινήσαμε διά τους Αγίους Σαραντους είναι τρεις ώρες μακριά είναι παραθαλάσσιον ήλθε το βαπόρι και πήραμε επιβάτες διά την Βοστίνα, απεράσαμε τον ίδιον δρόμον Επισκοπή, Κουβέρ και έπειτα είναι η Βοστίνα απεράσαμε εις τον δρόμον καλά με τους επιβάτες φορτώσαμε από την Βοστίνα δέρματα το βράδυ κοιμηθήκαμε εις τις Νεγράδες κρέας ψημένο και κρασί καλό και νερό τέλειον και έπειτα ήλθα εις τα Γιάννινα. Το ταξίδι αυτό διήρκεσε δεκαπέντε ημέρες. Από τα Γιάννινα φορτώσαμε διάφορα φορτώματα είμεθα δώδεκα άλογα και τέσσερις άνθρωποι πηγαίναμε διά το Τεπελένι πρώτη βραδιά κοιμηθήκαμε εις την Ζαραβίνα εκεί είναι λίμνη και εφάγαμε ψάρια το πρωί κινήσαμε διά το Αργυρόκαστρο εις τον δρόμο απεράσαμε δεκαπέντε χωριά, πρώτον Γκράψη, Γορίτσα, Δοάβιανα, Σοφαράτικα, Γκριβιτσάνη, Λούντζα, Λιμπόχοβο, Λουντζαργιά, Λάμποβο, και άλλα διάφορα τα οποία δεν ενθυμούμαι. Το βράδυ επήγαμε εις το Τεπελένι, καθίσαμε και μία ημέρα εις το Τεπελένι, έπειτα φορτώσαμε δέρματα διά τα Γιάννινα. Το Τεπελένι έχει ενενήντα εννέα σπίτια εκατόν δέν γίνονται πέφτει το ένα διότι είναι κατηραμένο, απεράσαμε τα ίδια χωριά το ταξίδι αυτό διήρκεσε δέκα ημέρες. Από τα Γιάννινα φορτώσαμε διά το Πρεμέτι κατευθείαν διάφορα εμπορεύματα, το βράδυ κοιμηθήκαμε εις τις Νιγράδες, το άλλο βράδυ εμείναμε εις το χάνι Μέρτζινα ονομαζόμενον Μισογέφυρα, την άλλη ημέρα φθάσαμε εις το Πρεμέτι καθίσαμε μία ημέρα πάλιν φορτώσαμε διά τα Γιάννινα δέρματα και ήλθαμε εις τα Γιάννι-

να. Τώρα φορτώσαμε από τα Γιάννινα διάφορα εμπορεύματα διά το Λιασκοβίκι εκεί έχει πολύ ανήφορο τέσσερις ώρες δρόμο ανήφορο δρόμος από κατσίκια, κάναμε τρεις ημέρες έως ότου φθάσαμε εις το Λιασκοβίκι, φορτώσαμε πάλι από εκεί και ήλθαμε εις τα Γιάννινα εκάναμε επτά ημέρες πάει και έλα. Από τα Γιάννινα φορτώσαμε τα ίδια φορτώματα τσαρούχια, καπνά, πανιά και ό,τι άλλο κοιμηθήκαμε εις το Καλμπάκι, το άλλο βράδυ εις το Λιασκοβίκι, έπειτα Κολόνια, Αρσέκα και από εκεί εις την Τζόρτζια ή Κοριτσά, έως ότου φθάσαμε εκάναμε τέσσερις ημέρες, έως ότου φθάσαμε εις τα Γιάννινα εκάναμε δέκα ημέρες πάει και έλα.

Τώρα φορτώσαμε διά Κόνιτσα άλευρα κάναμε δύο ημέρες έως ότου φθάσαμε, από εκεί φορτώσαμε διά Γιάννινα άλλες δύο ημέρες, λέγουν ένα μύθο οι Κονιτσιώτες Λόντσα Κασαμπά Γιάννινα χωριγιό, όταν περάσαμε ήτον καλοκαίρι και περάσαμε από το ποτάμι από το σχολείον όπου εκάματε τώρα ανάμεσα από το σχολείο από κάτω, από εκεί φορτώσαμε δαδί και ήλθαμε εις τα Γιάννινα, τώρα το Σεπτέμβριον κινήσαμε διά την Παραμυθιά όπου γίνεται παζάρι το Λάμποβος φορτώσαμε διάφορα εμπορεύματα διότι γίνεται μεγάλο παζάρι όπως εις τα Γιάννινα, την πρώτη βραδιά κοιμηθήκαμε εις ένα χάνι Γιάννης Ζήκος ονομαζόμενος, λέγεται και Τζαμαλιάγα, εκεί φάγαμε ψητό κατσίκι, την άλλη ημέρα φθάσαμε εις την Παραμυθιά ήλθαν εμπόροι πολλοί από Κέρκυρα και από διάφορα μέρη αγοράζανε άλογα, βόδια εκάναμε και ημείς τράμπες από άλογα αγοράσαμε και πωλούσαμε, το παζάρι έκαμε οκτώ ημέρες ευχαριστηθήκαμε πάρα πολύ εφάγαμε ψωμί με μαγιά τυρί τολουμίσιο και σταφύλια πεντάγλυκα, από την Παραμυθιά φορτώσαμε δώδεκα ζώα ταμπάκο και επήγαμε διά τη Σαλονίκη, δεκαπέντε μητζίτια το φόρτωμα, κάναμε δώδεκα ημέρες έως ότου φθάσαμε εις την Θεσσαλονίκη, από εκεί πήραμε φορτώματα διά Σέρρας. Είναι τρεις ημέρες τα Σέρρας από Θεσσαλονίκη, καθίσαμε δύο ημέρες ξεκουραστήκαμε και από Σέρρας φορτώσαμε μουτάφια, τριχές και άλλα εμπορεύματα και ήλθαμε εις τα Γιάννινα, δεύτερο ταξίδι εκάναμε, εις το δρόμο τρώγαμε κρέας παστρουμά.

Από τα Γιάννινα ανεχωρήσαμε διά το Λιασκοβίκι με τον Ιμ-

πραήμ πασά καθίσαμε οκτώ ημέρες εις το σπίτι του Μπέη Αλή πασιά κτηματίας ήταν ο πασιάς, ήταν ο Σαδήκ πασιάς επιτροπή και ένας Ασήπ εφένδης και μερικοί από το Λιασκοβίκι απεφάσισαν διά να κάμουν τον δρόμον αμαξωτόν, οκτώ ημέρες όπου καθίσαμε εφάγαμε γάλους, αρνιά και από όλα τα καλά και τα άλογά μας εφάγανε από τους ιδίους ήτον εις τας δέκα του Μαΐου του 1890.

Από το Λιασκοβίκι εφύγαμε και επήγαμε εις το Πρεμέτι μαζί με τον πασιά, και οι επιτρόποι εβγήκαν εις τα Μισογιόφυρα και μας υποδεχτήκανε οι μπέηδες και πήγαμε όλοι μαζί εις το Πρεμέτι, ο δρόμος έως εις το Πρεμέτι ήταν χάλια όλου κουμαριές με ζόρι να περάσουν τα άλογα εκεί καθίσαμε δύο ημέρες, εφάγαμε όμως όλου πέστροφες ψάρια έχει ποτάμι το Πρεμέτι κοντά. Το πρωί εφύγαμε διά το Τεπελένι το χωρίον του Αλή πασά του παλιού όπου έχει 99 σπίτια εκατό δεν γίνονται ποτέ, το γιόμα μάς εβάσταξε ο Ταμάμ Μπέης εις την Κλεισούρα το απόγιομα κινήσαμε διά το Τεπελένι εφθάσαμε το βράδυ, εκεί εις το Τεπελένι έχει ποταμό μεγάλο εμπήκαμε εις ένα καράβι όπου είχαν οι περαταρέοι μαζί με τον πασιά και η επιτροπή και με τα άλογά μας και μας έβγαλαν από το πέρα μέρος, και έπειτα ανεβήκαμε επάνω εις το Τεπελένι καθίσαμε μία ημέρα την άλλην ημέραν κινήσαμε διά το Αργυρόκαστρο εκεί καθίσαμε δύο ημέρες ήταν οκτώ ώρες από το Τεπελένι μακριά τρώγαμε όλο ψητά.

Από το Αργυρόκαστρο το πρωί, κινήσαμε διά το Θέλβινο εφθάσαμε το βράδυ καθίσαμε δύο ημέρες μαζί με τον πασιά και η επιτροπή με δέκα σουφαρήδες αυτό έγινε όλο για να αποφασίσουν να κάμουν δρόμο αμαξωτό διότι ήταν κατσικόδρομος, το γιόμα κάναμε εις τη Μουζίνα είναι ψηλό καθώς οι Λιγγάδες και φαίνονται όλα τα χωριά σιάδη, το βράδυ φθάσαμε εις το Θέλβινο καθίσαμε μία ημέρα το πρωί κινήσαμε διά τους Αγίους Σαράντους, εφάγαμε ψάρια θαλασσινά το βράδυ γυρίσαμε διά το Θέλβινο και το πρωί εκινήσαμε διά τα Γιάννινα.

Τα έξοδα τόσες ημέρες τα έκαμαν όλα οι μπέηδες, εμείς δεν ξοδέψαμε μια δεκάρα, είχα δύο άλογα εγώ διά τα έπιπλά τους και μου δώσανε πενήντα (50) μητζίτια εντός είκοσι ημερών ανέξοδα.

Εις το 1895 έγινε δρόμος αμαξωτός, αγόρασα άμαξα και έκαμα το πρώτο ταξίδι με φοιτητάς τουρκόπουλα διά τα Μπιτόλια εσπούδαζαν διά να γίνουν αξιωματικοί, εκαθήσαμε δεκαπέντε ημέρες εδούλευα εις το σιδηρόδρομο έπαιρνα επιβάτες από το σταθμό και τους έφερνα εις την πόλη μου άρεσε πολύ το Μοναστήρι και εργάστηκα αυτές τις ημέρες, εις τας δεκαπέντε Αυγούστου ήταν πανηγυρις εις το Γούρνοβο μοναστήρι ήτον ψηλό πολύ μαζεύουνται όλους ο κόσμος διά τον αέρα κάθονται έως τα τέλη Αυγούστου έχει ένα συντριβάνι εις το μέσον με ένα νερό κρύο και αλαφρύ, κάθονται ο κόσμος και δύο μήνες όποιος θέλει, έπειτα πήρα αγώγι από τα Μπιτόλια και επήγα εις την Κόζιανη διά να ανταμώσω και κάτι φίλους μου παλιούς από την Κόζιανη επήγα εις τα Σέρβια τέσσερις ώρες είναι παρακάτω εκεί όπου ήτον και η Καλλιόπη. Έπειτα εγύρισα εις τα Μπιτόλια και ήβρα αγώγι διά τα Γιάννινα, έπειτα άρχισα και δούλευα εις τα Γιάννινα, Πρέβεζα, Ζιαραβίνα, Δελβινάκι κι έως τη Βοστίνα παρέκει δεν είχε γίνει δρόμος.

Εις το 1897 μας επήραν οι Τούρκοι αγγαρεία τα αμάξια και πηγαίναμε τους λαβωμένους εις την Θεσσαλονίκη, διότι η Πρέβεζα ήταν κλεισμένη δύο τρία ταξίδια έκαμα και έπειτα επήγα εις το Περλεπέ, εδούλευα εκεί με αγώγι έπαιρνα μήλα από την Όχριδα διά το σπίτι, εδούλευα αγώγι διά να μη έλθω εις τα Γιάννινα και με πιάσουν αγγαρεία, έπειτα από την Όχριδα επήρα αγώγι και ήλθα εις την Κοριτσά, από την Κοριτσά επήρα επιβάτες διά την Θεσσαλονίκη απεράσαμε από τη Μπηλίτσα και άλλα διάφορα χωριά και ήβραμε μπροστά το Πισοδέρι έχει ανήφορο και έπειτα πήραμε κατήφορο διά τη Φλώρινα ήταν χωριγιά, Αρμενοχώρι, σταθμός σιδηροδρόμου, Μπάνστα, Όστροβο, Λάτοβο, είναι τζαμί μέσα εις τη λίμνη, Βοδενά, Πολιτεία, Γιαννιτσά, διακλάδωσις σιδηροδρόμου, Βαρδάρη γέφυρα ξυλένια απεράσαμε και δίναμε ένα γρόσι το άλογο και είκοσι παράδες τον άνθρωπον έπειτα ήλθα με αγώγι από το Μοναστήρι με τον Μουσταφά εφέντη εις τα Γιάννινα.

29. Το όργανον της Θείας Δίκης

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΑΝΩΤΕΡΟΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΣ - ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ

ΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΠΟΥ ΗΜΟΥΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ, ένα μεσημέρι περνώντας από τα Χαυτεία, άκουσα φωνές «ζήτω! ζήτω!» στο καφενείο «Παράδεισος», δίπλα το ζαχαροπλαστείο «Αστόρια» στα Χαυτεία. Επλησίασα και είδα μέσα τον Τάκη Ζ. έναν από τους πιο έξυπνους απατεώνες που έχω συναντήσει, και έναν άλλον, προχωρούσε μέσα στο καφενείο και οι θαμώνες φώναζαν «ζήτω ο αρχηγός, είμαστε όλοι μαζί σου».

Εκάθισα από περιέργεια και σε λίγο βγήκε ο Τάκης συνοδευόμενος από έναν κύριο, αυτόν που εξητωκραύγαζαν. Με χαιρέτησε και μου λέει: «Κύριε Διευθυντά να σας συστήσω τον κύριο Ε... μέλλοντα αρχηγό του Κράτους». Εγώ είπα: «Σε παρακαλώ, όταν τελειώσεις θέλω να σε ιδώ».

Σε λίγο ήρθε κοντά μου καθώς έφευγα προς το Τμήμα στην οδόν Σατωβριάνδου, και τον ρώτησα πάλι: «Τι αρχηγός και τι ζητωκραυγές ήταν».

—Άστα, κύριε Διευθυντά μου, πρέπει κάθε φορά να κατεβάζουμε ιδέες για να μπορούμε να ζούμε και μεις κι οι μακαντάσηδες, που τους είδες στο καφενείο.

—Τι ιδέες;

—Τον βλέπεις αυτόν, μου λέει, αυτός κληρονόμησε από τον πατέρα του βουνό χρυσάφι, εκατομμύρια. Η μισή Αθήνα στο κέντρο είναι δική του, που δεν ξέρει να μοιράσει δυο γαιδάρων άχυρα. Του 'πα λοιπόν ότι εγώ θα τον κάνω Αρχηγό, μεγάλο αρχηγό του Κράτους, μάζεψα όλους του μακαντάσηδες που είδες στο καφενείο, φωνάζουνε «ζήτω ο Αρχηγός», αυτός ενθουσιάζεται και μας δίνει παραδάκι.

—Πώς τον έκανες να πιστέψει πως μπορείς να τον κάνεις Αρχηγό του Κράτους εσύ;

–Του είπα πως μπορεί να μπλέξουμε στρατιωτικούς, όπως κάνανε τον Πάγκαλο Αρχηγό και Δικτάτορα, έτσι να κάνουμε αυτόν.

–Και το πίστεψε;

–Το πίστεψε. Αλλά γι' αυτό, του λέω, χρειάζονται παράδες, να πληρώσουμε μερικούς κρίκους σε διάφορες μονάδες.

–Καλά, δεν βλέπει ότι τα λεφτά που έδωσε δεν πιάσανε τόπο;

–Μα λέμε πως υπολείπεται μια μονάδα του Πυροβολικού. Αλλά του 'χω παραστήσει πως γι' αυτό χρειάζονται πολλά λεφτά, εκατομμύρια.

–Εκατομμύρια, λέει, δεν μπορώ να σηκώσω από την Τράπεζα, λιγότερα μπορώ.

«Η δουλειά θέλει εκατομμύρια». Όπου μια μέρα που καθόμαστε στο καφενείο τού έβγαλα ένα πεντοχίλιαρο που είχα αφαιρέσει τα χρώματα από τη μια πλευρά, του το έδειξα από την καλή πλευρά και ρωτώ:

–Τ' είναι αυτό;

–Πεντοχίλιαρο.

–Είσαι βέβαιος;

–Βέβαιος.

–Έχεις απάνω σου κανένα πεντοχίλιαρο;

–Έχω, μου λέει.

Το βγάζει, το βάζουμε κάτω.

–Έχει καμιά διαφορά;

–Καμία.

Το γυρίζω από την άλλη όψη, το είδε πως ήταν λευκό.

–Πώς έγινε αυτό;

–Πώς έγινε, έχω ένα μηχάνημα που τυπώνω πεντοχίλιαρα κι έχω τυπώσει από τη μια πλευρά όπως βλέπεις, μου λείπει το άλλο μηχάνημα για να τυπώσω και την άλλη πλευρά. Μα το μηχάνημα είναι γερμανικό. Σήκωσε μερικά λεφτά, μερικές εκατοντάδες χιλιάδες από την Τράπεζα να πάω στη Γερμανία να το φέρω, να τυπώσω και την άλλη πλευρά και τότε πια δεν έχουμε ανάγκη, θα πληρώσουμε και τον Διοικητή της Πυροβολαρχίας. Αυτές τις μέρες πιστεύω θα ξεκινήσουμε.

–Βρε Τάκη, δε φοβάσαι, θα σε βάλω μέσα.

–Ποιον θα βάλεις μέσα, γιατί;

–Θα σε βάλω μέσα επί απάτη, θα φέρεις μηχανήματα;

–Όχι, δεν πρόκειται να φέρω μηχανήματα. Θα πάω να φάω τα λεφτά και θα γυρίσω. Αν με φωνάξει αστυνομία θα σας πω: Τι ήθελες, κύριε Διευθυντά, να τυπώσω πλαστά χαρτονομίσματα για να μην γελάσω τον κύριο Ε. Άκουσε να σου πω κύριε Διευθυντά: είμαι όργανον της Θείας Δίκης. Κάνω θεάρεστον έργον. Αυτά τα λεφτά τα οποία κληρονόμησαν αυτοί, μπας και νομίζεις από τίμιο μόχθο βγαίνουν; Κι εγώ το όργανον της Θείας Δίκης τα ξαφρίζω, να φάνε και μερικοί φτωχοί σαν και εκείνους που είδες μέσα στο καφενείο, που φωνάζανε «ζήτω».

Εγώ ειδοποίησα τον μπάρμπα του επίδοξου Αρχηγού, υπάλληλος κάτι γίνεται εις βάρος του ανιψιού του και να κοιτάξει να τον συμμαζέψει.

Μετά λίγες μέρες ήρθε στο γραφείο μου ο θείος και ανώτερος υπάλληλος σε Υπουργείο μάς είπε παρουσία και του Επιθεωρητού της Ασφαλείας ότι ο ανιψιός του, ο επίδοξος δηλαδή αρχηγός, απέσυρε από την Τράπεζα ένα σημαντικό ποσό και ταξιδεύει με τον Τάκη στο εξωτερικό σιδηροδρομικώς. Με παρεκάλεσε να τους σταματήσουμε.

Έκαμα αμέσως τηλεγράφημα στην Ειδομένη, παίρνω στο τηλέφωνο και τον Διοικητή Χωροφυλακής, περιέγραψα τα χαρακτηριστικά του Τάκη και του αρχηγού και του είπα όπως μπορεί να τους πάρει τα διαβατήρια. Συγκεκριμένο αδίκημα δεν είχε διαπραχτεί, αυτός στην αρχή έφερε αντιρρήσεις, του εξήγησα τι συνέβαινε, υπ' ευθύνη μου και πράγματι τους πήρε τα διαβατήρια και μου έστειλε.

Σε λίγες μέρες ήρθε στο γραφείο μου παραπονούμενος ο Τάκης:

–Γιατί κύριε Διευθυντά μάς το κάνατε αυτό; Τι παράβαση κάναμε;

–Αυτό που κάνατε ήταν παρανομία.

Κατά τη συζήτηση ήταν παρών και ο Επιθεωρητής. Του είπε:

–Τάκη θα πας στη φυλακή.

–Εγώ στη φυλακή, λάθος έχετε κύριε.

Και παίρνοντας τον ποινικό νόμο που είχα πάνω στο γραφείο μου, τον ανοίγει και μου λέει:

–Ακούστε να σας πω, εγώ περπατάω εδώ (και μου έδειξε το λευκό περιθώριο του ποινικού νόμου), δεν πατάω πάνω στα γράμματα. Αυτό που κάνω δεν είναι αξιόποινο, γιατί θα με βάλεις στη φυλακή; Γιατί τρώγω τα λεφτά του Ε... ο οποίος έχει τα εκατομμύρια, θέλει να βγάλει και πλαστά πεντοχίλιαρα, θέλει να πληρώσει αξιωματικούς να κάνουν κίνημα για να τον κάνουν αρχηγό του Κράτους; Θέλετε να μη γελάσω το κύριο Ε... να φέρω τα μηχανήματα, να τυπώσω πλαστά χαρτονομίσματα; Φωνάξτε και τον κύριο Ε... να γνωριστείτε.

Σε λίγες μέρες τους κάλεσα και τους δυο. Ο κύριος Αρχηγός κάθισε δίπλα στο γραφείο μου, ο Τάκης όρθιος. Άρχισε ο εξής διάλογος:

–Μου επιτρέπετε κύριε Διευθυντά να κάνω μερικές ερωτήσεις στον κύριο Ε...

–Ευχαρίστως.

–Δεν μου λέτε κύριε Ε... και αρχηγέ, έχεις τελειώσει το Πανεπιστήμιο των Αθηνών;

–Μάλιστα.

–Έχεις και δίπλωμα του πανεπιστημίου της Οξφόρδης;

–Μάλιστα.

–Μιλάς τρεις ξένες γλώσσες;

–Μάλιστα.

–Έχεις σπουδάσει πολιτικές επιστήμες;

–Μάλιστα.

–Ξέρεις ότι εγώ είμαι απόφοιτος του Δημοτικού Σχολείου;

–Μάλιστα.

–Και ότι δεν μπορώ ούτε ελληνικά να γράφω σωστά;

–Μάλιστα.

–Μπορώ εγώ να σε γελάσω εσένα;

–Όχι.

–Έ! Βλέπετε κύριε Διευθυντά, μου λέει ο Τάκης, πως με κακο-

λογείτε ότι μπορώ να τον γελάσω. Αυτός με γελάει, εκμεταλλεύεται τη φιλία μου με ανθρώπους μου για να μπορέσει να ανέλθει πολιτικώς.

–Μάλιστα, έλεγε εκείνος, και σε λίγο έφυγε ο Τάκης ο οποίος συνέχισε:

–Κύριε Διευθυντά, είμαι υποχρεωμένος να σου το ξαναπώ, εγώ κάνω θεάρεστο έργο. Άκουσε να ιδείς: Ένας χασάπης στην αγορά έχει περιουσία μεγάλη, δεν του αρκεί ό,τι κερδίζει, θέλει να φέρει και ναρκωτικά, έρχεται και με πιάνει: «Τάκη, μπορούμε να φέρουμε κοκαΐνη, ηρωίνη από το εξωτερικό;» «Μπράβο, του λέω, μπορούμε μόνο θέλω παραδάκι να δώσω προκαταβολή και θα πάω εγώ να στη φέρω». Μου δίνει όσα λεφτά του ζήτησα. Τα παίρνω εγώ και πάω, τα ξεκοκαλίζω στην Ευρώπη. Από κει βάνω σ' ένα κουτί από μπαταρία αυτοκινήτου πέτρες, κάνω τηλεγράφημα και σ' αυτόν και στην αστυνομία:

«Τάδε μέρα, του μηνός τάδε, με τάδε βαπόρι θα ξεφορτωθεί ένα δέμα με στοιχεία δείνα, δείνα, έχει μέσα μια μπαταρία αυτοκινήτου, εις την οποία υπάρχουν ναρκωτικά, προς γνώση σας...» Σε κείνον γράφω γράμμα: «Πήγαινε να παραλάβεις δεξιά, πρόσεξε αν τυχόν ιδείς κίνηση αστυνομικών εκεί, να μην το ζητήσεις».

Έρχεται λοιπόν το βαπόρι, κινητοποιείς εσύ την αστυνομία, πάτε κάτω στο λιμάνι, ψάχνετε να βρείτε την μπαταρία, γίνεται αναστάτωση. Μέχρις ότου βρίσκετε το δέμα και μέσα τις πέτρες. Εντωμεταξύ κατεβαίνει και ο χασάπης που έχει δώσει τις χιλιάδες. Μόλις βλέπει την κίνηση της αστυνομίας στρίβει, ούτε το ζητάει το δέμα. Έτσι εγώ τρώω τα λεφτά, ούτε ναρκωτικά φέρνω πώς να με καταδιώξεις, ήθελες να φέρω ναρκωτικά κύριε Αστυνόμε, για να μη γελάσω το χασάπη;

Και πράγματι κάποια τέτοια υπόθεση μας είχε σκαρώσει, αλλά τέλος κάποιος τον κατήγγειλε και καταδικάστηκε απ' το Κακουργοδικεΐον Αμφίσσης εφτά χρόνια φυλακή. Μέχρι τότε δεν είχε πάει φυλακή. Όταν με αντίκρισε ως κρατούμενος, του θύμισα, χωρίς αυστηρότητα, κάπως πειραχτικά όμως ότι τώρα πάτησε και στα γράμματα με την ίδια ετοιμότητα μού απάντησε:

–Άκουσε κύριε Κ..., άδικα με καταδιώκετε, είσαστε πολλοί, κάνετε τους νόμους και μας βάζετε εμάς που είμαστε οι λιγότεροι στη φυλακή, το ξέρομε η πλειοψηφία φτιάχνει τους νόμους. Όσο πάμε όμως, γινόμαστε και εμείς πολλοί, θα φτάσει μια μέρα που θα καθόμαστε εμείς εκεί που καθόσαστε σεις, εμείς οι μακα-ντάσηδες και θα περνάει κανένας τίμιος άνθρωπος και θα λέμε: «Βρε σεις, ένας τίμιος περνάει, πώς είναι έξω, πιάστε τον». Και θα σας βάζουμε εσάς τους τίμιους φυλακή ως περισσότεροι.

Όταν αργότερα είχα παραιτηθεί από την Αστυνομία, ένα μεση-μέρι Ιούλιος μήνας, πήγαινα με μια τσάντα φορτωμένος δικογρα-φίες, για να εργαστώ στο σπίτι. Περνώντας από το «Πάνθεον» ακούω μια φωνή: «Κύριε Διευθυντά», γυρίζω και βλέπω τον Τάκη, σ' ένα τραπέζι όπου είχαν καθίσει τρεις γυναίκες κι άλλος ένας άντρας, ένας γνωστός «αγαπητικός» και σωματέμπορος –τον είχα υπόψη μου όταν υπέβαλα πρόταση για τροποποίηση του νόμου «περί διώξεως της σωματεμπορίας».

–Πού πάτε κύριε Διευθυντά; με κοίταξε με οίκτο από κεφαλής μέχρις ονύχων, μ' έβλεπε σκονισμένον, κάθιδρο· πού πάτε μ' αυ-τήν την τσάντα;

–Δικογραφίες.

Κούνησε το κεφάλι του:

–Κύριε Διευθυντά μου, βλέπω δεν έχεις αλλάξει μυαλό. Θυ-μάσαι που σου 'λεγα ότι έρχεται άλλη εποχή που να βάζομε μέσα εσάς; Να την ήρθε, και μου έδειξε το γνωστό σωματέμπορα με τις τρεις γυναίκες. Μάλιστα το καλό που σου θέλω μην προχωρείς προς την Εμμανουήλ Μπενάκη, βλέπεις τι γίνεται;

Πράγματι στην οδό Εμμ. Μπενάκη κάτω από τη Λέσχη του Δενδρινού, ένα πλήθος συγκεντρωμένο φωνάζανε: «Ζήτω ο Πο-λυχρονόπουλος». Εκείνη την ημέρα είχε απελευθερωθεί ο Πο-λυχρονόπουλος απ' τις φυλακές Αβέρωφ μετά την απόπειρα κατά του Βενιζέλου, πλήθος τον περίμενε και τον έφερε στη Χαρτο-παικτική Λέσχη, κι απ' το μπαλκόνι τώρα ο Πολυχρονόπουλος έβγαζε λόγο.

Με τον Πολυχρονόπουλο βρισκόμουνα σε τέλεια διάσταση διότι από μήνυσή μου είχε προφυλακισθεί για συμμετοχή του σε καταχρήσεις και διότι μετά την απόπειρα κατά του Βενιζέλου, αν και είχα παραιτηθεί από την αστυνομία, είχα συντελέσει στην αποκάλυψη ότι αυτός ήταν ο κύριος ένοχος. Λοιπόν είχε άσβηστο μίσος εναντίον μου και ακολουθώντας τη σύσταση του Τάκη άλλαξα δρόμο.

Και πολλές φορές σκέφθηκα έκτοτε πως ίσως είχε δίκιο ο Τάκης, φτάσαμε την εποχή που γενήκαμε οι λιγότεροι.

β) Αχρονολόγητα

30. Το προξενιό

ΘΥΜΑΤΑΙ ΜΙΑ ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΗ ΑΓΡΟΤΙΣΣΑ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΣΣΑ

ΠΗΓΑΜΕ ΣΤ' ΑΓΙΟΝΕΡΙ, ανασύραμε, πέρασε κείνος, «καλέ κορίτσια, λιγάκι νερό στον κάδο, διψώ», δίνω του τον κάδο κι ανάσυρε μοναχός του, ήπγιε, μας είπε «γεια σας», έφυγε.

Άμα πήγε μακριά, ρώτησε κάτι χωριανούς μας: «Αυτήν η γι αρνάρα, η παχιά με τις μακριές μπλεξούδες, εκεί στο πηγάδι με τσ' άλλες, τίνος είναι;»

«Δεν έχεις δόντια γι' αυτήνε δα», του λένε.

Καθώς μου τα 'λεγε ύστερα, σκέφτηκε λοιπόν καλά, ξένος ήτανε από δώδεκα ώρες μακριά το χωριό του, πάει βρίσκει ένα παιδί το στέλνει να πάει να βρει τον πατέρα μας: «Τον ουρανό με τ' άστρα». «Κι αν έχεις, το 'πες μια φορά μα να μην το ξαναπείς», του λέει εκείνος. «Είμαι άτιμος», του ξαναμηνά, «εγώ δεν έχω ούτε μάνα ούτε αδερφή να φοβούμαι προσβολή, θα την κλέψω». «Δεν του λέω τέτοια λόγια», είπε το παιδί. Μα ο πατέρας τα 'μαθε, ήτανε κι άνθρωπος απλός, «αν είναι τυχερό ας σταθεί, ας περιμένει, τώρα δεν έχομε καιρό...» Με τα γέλια λοιπόν εκείνος σηκώνει άλλους προξενητάδες, «πάμε». Ήρθανε πάνω που βράδιαζε. Ακούω γαβγίσανε τα σκυλιά. Εγώ με τη γιαγιά μου πλαγιασμένες, γνέφει ο προξενητής του πατέρα μου, «αυτός είναι», τους κάθισε, είχαμε φουρνιστό, «φάτε», φέραν κρασί, ρακί, κάτσαν και τ' αδέρφια μου οι μεγαλύτεροι. «Ποιος ήρθε;» ρωτάω εγώ, κοιτάζω από μια τρυπούλα στο σανίδι της πόρτας. «Ένας μουσαφίρ'ς». «Χαρά στη μαυρίλα τ'», είπα. Φάγαν, ήπιαν, ήρθε ώρα να φύγουνε. «Είναι χανουμάκι για χριστιανή; Θέλω να τη δω», είπε κείνος. «Αφού πήρες λόγο μη γυρεύεις άλλα». Φύγανε. Το πρωί με τον ήλιο οι άντροι στα μαντριά, νάτος έρχεται. «Καλημέρα», μου λέει, «μπας έχετε λιγάκ' ψωμί;» Πάω φέρνω μια γωνιά ψωμί, αντίς

να πιάσει τη γωνιά έπιασε το χέρι μου, ντράπηκά, γύρισα μπήκα μέσα. «Θα σε κάνω αρνί με δυο ποδάρια», λέει ξοπίσω μου. Αυτή ήταν η γνωριμιά μας.

31. Πίσω απ' τον ήλιο

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΣ

Η ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ έφερε στον κόσμο έξι παιδιά, τα τέσσερα πέθαναν σε μικρή ηλικία. Ήταν η θνησιμότητα μεγάλη, εμάστιζε την περιοχή μας η ελονοσία. Δεν ήμεθα εκ των αποροτέρων του χωριού αλλά δεν υπήρχε τρόπος να καταπολεμηθεί, ήτο ζήτημα τύχης η κάθε ασθένεια.

Το καλοκαίρι πηγαίναμε εις το χωριό της μητέρας μας, στη γιαγιά, στα σύνορα Μεσσηνίας και Αρκαδίας. Τότε η συγκοινωνία εγένετο με κάρρα και άμαξες.

Η γιαγιά μου ήτο εγγράμματος, σπάνια ιδιώτης διά την εποχήν της, εγνώριζε ανάγνωσιν και γραφήν. Ο πατέρας της ήτο κατά την επανάστασιν χιλίαρχος του Κολοκοτρώνη, τους έμεινε και ως επίθετον, Χιλίαρχου. Είχε φοιτήσει ως κόρη και διδαχθεί χειροτεχνίαν εις την Μονήν Καλαμών, edίδαξε πλείστα όσα κορίτσια της περιφέρειας. Αγαπούσε κάθε πρόοδον, πλην εχήρευσε πολύ νέα, με θυσίας και αυταπάρνησιν ανέθρεψε πέντε κόρες και δύο αγόρια. Όταν πηγαίναμε να παραθερίσομε είχε τυφλωθεί. Μας εψηλάφιζε ως εάν ήμεθα κοτόπουλα, έλεγε δε της μητέρας: «Καλό, γερό το παιδί, Σταυρούλα...» Ακούσαμε πολλά της οικογενείας και γενικά της εποχής από το στόμα της. Καθώς και από το στόμα της μητέρας, σχετικά με τα δυσβάσαχτα βάρη και βάσανα, τον τραχύτατον των αγροτών τότε βίον –αλλά μήπως μετεβλήθη και πολύ... Μας έλεγε πώς εισέπραττον οι «φορατζήδες τη δεκάτη», το δέκατον της ετησίας αγροτικής παραγωγής ως γνωστόν, δηλαδή επέδραμον στ' αλώνια οι ενοικιασταί του φόρου, όπου ο καρπός ήτο εις σωρούς εκτεθειμένος, με αυστηροτάτην διαταγήν να μην μεταφερθεί ούτε σπυρί και με την διπλήν αγωνίαν των νοικοκυραίων πότε θα ζυγισθεί και μήπως εκσπάσει εντωμεταξύ βροχή, συχνά συμβαίνουν μάλιστα κατακλυσμοί κατά

το θέρος, κάθε αστραπή και βροντή μακρόθεν ήτο απειλή, έτρεμε η ψυχή των. Έπρεπε δε συνάμα να εξοικονομηθεί και το φιλοδώρημα δι' ευνοϊκήν εκτίμησιν και προς επίσπευσιν της διαδικασίας οπότε βέβαια και οι εκβιασμοί επετέλουν έθιμον, όχι εξαίρεσιν.

Όταν ήμεθα νήπια 5 ως 7 ετών ο πατέρας είχε μεταναστεύσει. Ως μαραγκός που ήτο κατ' επάγγελμα είχε αναλάβει τας εργασίας μιας σημαντικής οικοδομής αλλά ήτο «άπραγος», καθώς λέγουν, άνθρωπος, έπαθε ζημίαν και διά να μην δυσφημισθεί –τότε υπήρχε μεγάλη ευαισθησία ως προς την καλήν φήμην μικρών και μεγάλων– επούλησε κτήματα και τα ολίγα μας πρόβατα προς αντιμετώπισιν του χρέους και ανεχώρησεν διά Νότιον Αφρικήν. Έκανε ταξίδι 50 ημερών «πίσω απ' τον ήλιο», καθώς μας έγραφε. Αλλά εστάθη άτυχος και εις την ξένην χώραν, όταν ήρχισε να εργάζεται ικανοποιητικά εξέσπασε πόλεμος. Μας έστειλε ολίγα χρήματα καταρχάς. Θυμούμαι μας έστειλε και πληρώσαμε διά να πάγω οικότροφος και να μαθητέψω εις Τρίπολιν, όπου εχρειάζετο ποσόν 25 δραχμών κατά μήνα.

Πρώτα εκεί εφοίτησα και κατόπιν εις Καλαμάτα. Η μητέρα είχε άσβεστον πόθον να μάθομε γράμματα. Θυμούμαι από μικράν ηλικία μάς ξυπνούσε πριν ξημερώσει, σκοτεινά με τον λύχνο: «Σηκωθείτε να διαβάσετε...» «Βρε μάνα, δε φώτισε...» «Δε φώτισε; Δεν ακούτε το θείο τόσες ώρες που δουλεύει;» Ο «θείος» ήτο γύφτος, του έφερναν οι χωρικοί εργασία, πεταλώματα, εργαλεία για διόρθωμα κι έπρεπε να τους τα παραδώσει πριν ξεκινήσουν στο χωράφι. Ακούαμε λοιπόν το αμόνι του, έναν βαρύ χτύπο, έναν ελαφρύτερο, μια το δικό του σφυρί, μια του παραγιού. Η μητέρα τότε αφού μας σήκωνε άρχιζε τα οικιακά, την κατσικά, τις κότες. Πότιζε τις γλάστρες της αυλής. Έπειτα κινούσε να ποτίσει τον κήπο μας, έξω απ' το χωριό, μετέφερε και ό,τι έκοβε της εποχής, φασολάκια, μελιτζάνες, τα φόρτωνε στο γάιδαρο. Εκείνη δεν καβαλίκευε ποτέ «να μην τον κουράσει...» που ήταν γέρικος. Στο δρόμο καθώς περιπατούσε καθάριζε τα φασολάκια, δε σταματούσαν τ' άγια χέρια της, έστριβε κι αδράχτι. Γυρίζοντας στο σπίτι, θυμούμαι, τη βλέπαμε, περνούσε το χέρι στους βασιλικούς ή ό,τι

άλλο μυριστικό και μυριζόταν, έπειτα μας έστρωνε να φάμε, είτε γάλα, είτε τραχανά με σίγλινο το χειμώνα. Με το πολύ κρύο μάς έδινε για το σχολείο κι από ένα ξύλο, φέρναν όλα τα παιδιά για τη σόμπα. Ή και θράκα κουβαλούσαμε σ' ένα σίδερο που είχαμε για σιδέρωμα, με χέρι ξύλινο πολύ μακρύ, το λέγανε «σκάνταλο», το γεμίζαμε απ' τη δική μας φωτιά. Μα τι να σου κάνουν αυτά, τουρτουρίζαμε όλοι, μάλιστα τις πρωινές ώρες.

Δε θυμούμαι ποτέ να λάβομε δώρο ή να ιδούμε παιχνίδι αγοραστό.

32. Πανηγύρια στη Μυτιλήνη

ΕΓΡΑΨΕ ΜΙΑ ΝΕΑ ΓΥΝΑΙΚΑ, ΝΗΣΙΩΤΙΣΣΑ

α. Ακόμα και τα πεύκα χαμογελάνε από την ομορφιά

ΦΙΛΟΙ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΙ, σας γράφω τα έθιμα που έχουμε στη Μυτιλήνη.

Όταν πλησιάζουν οι εορτές του Αγίου Χαραλάμπου ή των Ταξιαρχών γίνονται μεγάλα πανηγύρια. Η ετοιμασία αρχίζει προ μια εβδομάδα. Εκεί κοντά μας στην Αγία Ακινδύνη απέξω από τα Μιστεγνά την προπαραμονή παίρνουν το κολμπάνι*, το στολίζουν με διάφορα λουλούδια, το έχουν δεμένο και το κρατά κάποιος που το οδηγεί και το πηγαίνει μπροστά. Πίσω έρχεται η μουσική και τα παλικάρια και αρχίζουν να γυρίζουν το χωριό όλο και μαζεύουν ό,τι τους δώσουν. Άλλος τους δίνει λάδι, άλλος λεπτά, για να μαζευτούν τα έξοδα που θα κάνουν στη χάρη της. Λοιπόν παίζει η μουσική, τα νταβούλια χτυπούν και γίνεται χαρά θεού. Μέχρι να γυρίσουν το χωριό, πολλά σπίτια τούς κερνάνε κι έτσι μεθύνε κι αρχίζουν μια φασαρία, ένα γλέντι χαρά θεού. Αργά αργά φεύγουν στην Αγία Ακινδύνη και σφάζουν το βόδι και το βάζουν να βράσει να είναι έτοιμο το μεσημέρι. Κάνουν ένα ωραίο κισκέσι με το κρέας, έρχεται πολύς κόσμος από τη Χώρα κι απ' όλα τα χωριά, γίνονται μεγάλες διασκεδάσεις. Το μεσημέρι λοιπόν βλέπεις τους άντρες και κρατούν ένα μεγάλο καζάνι καλά γανωμένο, που αστράφτει. Εκεί έχουν το φαγητό και γυρίζουν και δίνουν φαΐ σε όλες τις παρέες. Η χάρη της να μας αξιώσει να πάμε με υγεία και χαρά.

Στον Άγιο Χαραλάμπο γίνεται το ίδιο πανηγύρι. Είναι απέξω απ' το Μπαλτζίκι, αλλά έχουνε άλλα έθιμα. Έρχονται από μακρι-

* το θύμα, το βόδι που θα σφαχτεί και θα μοιραστεί.

νά χωριά, από την Πέτρα, απ' το Μανταμάδο, απ' την Αγία Παρασκευή. Όλες οι αρχοντοκόρες έρχονται. Τα σερβίτσια, τα στρώματα, οι κουβέρτες, τα μεταξωτά σεντόνια είναι θαύμα. Χαλά ο κόσμος από τις μουσικές. Έπειτα αρχίζουν να έρχονται ένα κι ένα τα παλικάρια στα άτια καβάλα. Οι σέλες στράφτουν και κάθε άτι έχει κι από ένα μαξιλάρι μεγάλο με βαρύ κέντημα δήθεν πως ακουμπούνε. Έπειτα φορούν μαντίλια αξίας, που τα φορούνε στο λαιμό. Ο ένας βλέπει τον άλλον ποιος έχει πιο αξίας μαξιλάρι και μαντίλι. Είναι πολύ όμορφα, ακόμα και τα πεύκα χαμογελάνε από την ομορφιά κι από τη λεβεντιά. Έπειτα μπαίνουν στη σειρά κι αρχίζουν και ανεβαίνουν καβάλα τη σκάλα της εκκλησίας. Μπαίνουν μέσα και προσκυνούνε καβάλα, έπειτα κατεβαίνουν τη σκάλα προσεχτικά σαν άνθρωποι τα έχουν σπουδασμένα. Η κάθε παρέα έχει και το κολμπάνι που θα σφάζει και όταν έρθει η ώρα να το σφάξουν, φωνάζουν τον παπά να το διαβάσει και τον πληρώνουν. Είναι δυο παπάδες και πηγαίνουν σε όλες τις παρέες.

Ήμουνα εκεί αυτή τη χρονιά οικογενειακώς. Είχαμε πάει και βλέπαμε που οι παπάδες δεν είχαν θέση στις τσέπες τους να βάλουν λεπτά. Τι ευτυχισμένα χρόνια που ήταν αυτά... Θυμούμαι που η αδερφή μου έχασε την τσάντα της με τα λεφτά και δεν βρέθηκε και ο άντρας μου της έλεγε: «Σώπα, Πιπίνα, μας κόβεις την όρεξη, εδώ ήρθαμε να διασκεδάσουμε, όχι να κλαίμε». Εγώ δεν πικράθηκα, μόνο γλεντούσα και με το αγαπημένο μας αγοράκι, που το θαυμάζανε όσοι το βλέπανε. Έπειτα πήγαμε στην εκκλησία να προσκυνήσομε. Όταν προσκυνήσαμε, κατεβήκαμε να σιργιανίσουμε τις πολυστολισμένες φρίτζες*. Εκεί κοντά ήταν μια παρέα Αγιο-Παρασκευαΐτες, όλοι διαλεχτοί. Είχαν κι ένα γεραλέο μέσα στην παρέα που ήταν ποιητής. Αυτός με γνώρισε και μας φώναξε και πήγαμε κοντά και τον είδαμε. Τότε όλη η παρέα ζήτησε συγνώμη να μου πει ο γέρος ένα τραγούδι και τους επιτρέψαμε και μου είπε:

* κλαδιά πλεγμένα για σκιά.

*Τι ομορφιά και τι δροσιά και τι ωραίο βλέμμα
Θα κάνεις αχ τους νεαρούς να πλέβουνε στο αίμα.*

β. Η ακατάδεχτη

Ήτανε Πρωτοχρονιά, έφυγε η μητέρα στο χωριό της να οικονομήσει τίποτα, λείπανε κι οι αδερφές μου με τη γιαγιά μας σ' ενούς πλούσιου το σπίτι, βοηθούσανε και τις τείζε, αποφάσισα εγώ να πάω στην εκκλησία. Ντύθηκα το καλό μου φόρεμα, λουλουδιστό ήτανε, 2 χρονών ήτανε μα το είχα της ώρας, μεγάλο λούσο, καλοχτένισα τα μαλλιά μου, οι πλεξούδες μου ως τη μέση. Πήγα, ήρθα, στην πόρτα της αυλής μαζεμένες οι γειτόνισσες, εγώ χαιρέτησα, ευκήθηκα μέρα που ήτανε, έπειτα μπήκα μέσα, πήρα μια κουταλιά ζάχαρη απ' το κουτί, άλλο τίποτα δεν είχε στο σπίτι. Ακούω και λέγανε αυτές «βλέπ'ς δροσιές, βλέπ'ς ομορφιές» για μένα. Ξαναβγαίνω πάλι στην πόρτα, ήξερα πως ήμουνα καλά στολισμένη, να με ξαναδούνε, είπα με καλή καρδιά: «Ωραία η γειτονιά μας εδώ κι η συντροφιά», ξαναευκήθηκα και ξαναμπήκα μέσα. Πίσω μου μια ντόπια έλεγε: «Τι ανάγκη έχουνε, προσφυγιά, καλά τρώνε, καλά πίνουνε –πώς να μη γίνουνε;» Δε μας χωνεύανε καθόλου. Εγώ πικράθηκα. Όμως αρχίζω ένα τραγούδι για να σκάσουνε πιο πολύ, τραγούδησα την αστιβιά: «Σαν αστιβιά του μπαϊριού με πήρε το ποτάμι». Κι αυτές λέγανε: «Τη ακούς; Και πού να βγει να κάτσει με μας γι η ακατάδεχτη, γι η ασαράντιστη...» Γιατί δεν έβγαινα στην πόρτα μαζί τους. Ήρθε η μητέρα το βράδυ, έφερε ένα διπλό ψωμί, λίγο κρέας, μαγείρεψε και φάγαμε.

33. Τίποτα δεν είμαστε...

ΜΙΑ ΜΙΑ ΓΕΙΤΟΝΙΣΣΑ

–ΣΟΥ ΎΦΕΡΑ ΣΚΟΥΛΑΡΙΚΙ, το μονό καλύτερο, θέλει κοπάνισμα το κουμπάκι. Ωσπου να πιάσει καλέ και το δικό μου με παίδεψε, γυρεύω μιανής γειτόνισσας, «καλέ κυρα-Καλλιόπη, δε μου δίνεις ένα ξεμισκέλι», μου 'δωσε, ξεράθηκε, δεν το 'δωσε με την καρδιά της, γυρεύω της μαμμής, τίποτα, ώσπου ήκλεψα ένα κλωναράκι και μου 'πιασε. Τώρα εγώ δεν κάνει να σ' το φυτέψω, δε χρόνισε ο Πέτρος, ούτε ποτίζω καλά καλά, δεν κάνει επειδή κλαίω. Χτες ήπιασα να πλέξω κάτι καλοκαιρινά πράματα με το βελονάκι, μου δώσανε την κλωστή, μου 'πεσε το βελονάκι πάνω απ' το κρεβάτι, πήρα το μπαστούνι του για να το πιάσω, απ' το κλάμα δεν ήβλεπα που το βαστούσα, ό,τι πιάσω, τα εργαλεία του, την κουβέρτα του, κλαίω. Κι οι όρνιαδες δε μου κάνουνε αυγό, αρρώστησε κι ο πετεινός, βήχει, ένας όμορφος, άμα εκείνος πέθανε ήκανε τρεις μέρες να κράξει. Χάνεις τον άνθρωπό σου και πάλι συλλογιέσαι και τον πετεινό... Ψεύτης κόσμος... Μας έλεγε και μιαν ιστορία ο πατέρας μας: Ένας περβολάρης ήκανε μια χρονιά ένα πολύ μεγάλο καρπούζι και γύριζε και ηγύρευε έναν δίκαιον άνθρωπο να το φάνε μαζί. Καθώς λένε τα παιδιά «είμαστε φίλοι, τρώμε μαζί το σταφύλι». Πάει, πάει. «Τι γυρεύεις;» «Έναν δίκαιον άνθρωπο γυρεύω, να μην είναι ψεύτης». «Δίκαιον άνθρωπο γυρεύεις, μεγάλο πράμα γυρεύεις...» Βλέπει μπροστά του τον Άι-Νικόλα. «Εγώ είμαι δίκαιος, φυλάγω τους θαλασσινούς». «Ψέματα λες, όσους θες φυλάεις, όσους θες πνίγεις», του λέει ο περβολάρης και τράβηξε, πάει, πάει, βρίσκει μπροστά του το Χριστό. «Εγώ είμαι που κάνω τόσα καλά, κάνω θάματα...» «Τίποτα δεν είσαι, μας γελάς». Τόνε βρίσκει τέλος ο αρχάγγελος. «Εγώ παίρνω τις ψυχές». «Μάλιστα, εσύ 'σαι δίκαιος». Κάτσανε σ' ένα δέντρο από κάτω, φάγανε το καρπούζι. Έπειτα λέει ο αρχάγγελος: «Έλα να ιδείς τώρα και το

πιο μεγάλο δίκιο»... Πάνε σε μια σπηλιά βαθιά που δεν έβλεπες άκρια κι από πάνω κρεμασμένα χιλιάδες καντήλια, μεγάλα, μικρά, ψηλά, χαμηλά. Πλησιάζει ο Αρχάγγελος, ανασηκώνεται, βλέπει, «σώθηκε το λάδι σου, θα σου πάρω την ψυχή...» «Εσύ 'σαι ο δίκαιος», λέει πάλιν ο καημένος ο περβολάρης και στη στιγμή πέθανε. Τίποτα δεν είμαστε... Το σκουλαρίκι απ' τη δροσινή μεριά της αυλής, κουμπάρα, δεν παραθέλει ήλιο.

34. Τον άνθρωπο τον είχανε χειρότερο από ζώο

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ «ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΣ»

ΕΦΘΑΣΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΑΓΑΛΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, Νέα Υόρκη, όπου με περίλαβε μια γυναίκα, με συνόδεψε εις το σταθμό της Πενσυλβάνιας, με έβαλαν εις το τρένο, μου έδωσε εις το χέρι μια γεμάτη χαρτοσακούλα με φρούτα, τυρί και ψωμί και έναν αριθμό εις το σακάκι μου. Όταν έφθασα εις το Πίτσιμπουργκ ύστερα από δεκαοχτώ ή είκοσι ώρες, μέσα εις τον σταθμό με περίλαβε πάλι μια γυναίκα, μου εξήτησε τη διεύθυνση και μου λέγει με το νόημα: «Κάθισε εδώ έως ότου γυρίσω». Μετά πολλήν ώρα εγύρισε πίσω, με παίρνει από το χέρι, με πηγαίνει σ' ένα γειτονικό ανθωπωλείο. Έρχεται ένας κύριος με χαιρετάει κι άρχισε να μου εξηγεί πού να αποταθώ για να βρω πατριώτες. Καθώς εξήγησε και της γυναίκας, ότι ο μόνος τρόπος είναι να με οδηγήσει εις καφενείο. Τότε με πήρε από το χέρι πάλι επηγαίναμε. Φθάσαμε εις το καφενείο. Μπαίνομε μέσα. Δεν βλέπω ψυχή, μόνον τον καφετζή. Τον πλησιάζει η γυναίκα, του μίλησε. Κατόπιν έρχεται εις εμένα: «Από πού είσαι μικρέ;» «Από την Πάτμο». «Α, εδώ έρχονται πολλοί Πατινιώτες». Και μου έλεγε τα ονόματά τους. Και εβεβαιώθηκα καλά ότι δεν ήμουνα χαμένος. Τότε λέγει εις την γυναίκα: «Ας μείνει το παιδί εδώ κι εγώ θα το παραδώσω εις τους πατριώτες του». Αλλά η γυναίκα δεν εδέχθη κι επειδή ήτονε Κυριακή πρωί έπρεπε η γυναίκα να περιμένει ακόμη πολλήν ώρα.

Έρχεται ένας αψηλός χονδρός, από μακριά τον εγνώρισα. Έτρεξα τον χαιρέτησα όπως και αυτός με γνώρισε: «Το ξέρει ο θειος σου ότι ήλθες;» «Δεν ξέρω», τον λέγω. Τότε επλησίασε την γυναίκα, emίλησε μαζί της, την ευχαρίστησε. Επιστοποίησε ότι πράγματι γνωρίζει το θείο μου και ότι με γνωρίζει καλά και είναι

υπεύθυνος. Τότε η γυναίκα τον υποχρέωσε να υπογράψει. Μας χαιρέτησε, μου ηυχήθηκε καλή τύχη.

Από κει με πήρε ο άνθρωπος, με πήγε και εις άλλους πατριώτες. Εφάγαμε κι ήλθαν κι οι άλλοι πατριώτες μέχρι το βράδυ. Τότε λέγει ο ένας από όλους: «Τώρα θα πάμε στο θείο σου».

Βγήκαμε έξω, πήραμε το τραμ. Πηγαίναμε. Καμιά φορά φθάσαμε και εις τον σταθμό. Πήραμε το τρένο. Από την πόλη πήραμε κι άλλο τραμ όπου φθάσαμε εις το θείο μου κατά τας τρεις το πρωί. Μόλις με είδε έξαφνα δεν ήξερε τι να κάνει.

Την άλλη μέρα δεν πήγε στην δουλειά, με πήρε, με σύστησε εις τους πατριώτας, την τρίτη μέρα με πήρε εις την δουλειά. Έρχεται ο προϊστάμενος, με παίρνει με πηγαίνει σε ένα αψηλό άνθρωπο και τον κάνει νόημα. Μου έδειξε τι να κάνω. Εγώ εκατάλαβα αμέσως ότι ο άνθρωπος αυτός ήταν άλαλος. Κάποτε με κτυπούσε εις την πλάτη με χαρά και πάντοτε επροσπαθούσα κι έδινα προσοχή. Το εργοστάσιο έκανε διάφορα είδη βαρέλια σε διάφορα μεγέθη.

Εκείνον τον καιρό τα φρούτα της Καλιφόρνιας τα φέρνανε σε βαρέλια, διάφορα μεγέθη για φρούτα, για ζάχαρη. Εγώ έκανα το δέσιμο σε σιδερένιο στεφάνι, εγώ έβαζα το 2ο στεφάνι, το μάζωνε η μηχανή, φέρνανε σε καροτσάκι το βαρέλι, το ζωνα με το σύρμα, έριχνες το στεφάνι με δύναμη –βαριά δουλειά, δουλεύαμε 10-12 ώρες εκείνον τον καιρό, βγάζαμε ως 500-700 κομμάτια τη μέρα, 65 σέντσια την ώρα. Μόλις σκολνούσαμε τρέχαμε ν' αλλάξομε, να πλυθούμε, να μαγειρέψομε. Έτσι πρωτόμαθα μαγειρική. Όταν τρώγαμε, ετοιμάζαμε κάτι και για την άλλη μέρα. Να φάμε στο πόδι, δεν είχαμε κολατσό τότε, τότε έπρεπε ν' αρπάξεις καμιά σαντουίτσα να τρως σα σκύλος και να δουλεύεις. Τις Κυριακές σηκωνόμαστε καθένας με τη σειρά να κάνει τον καφέ ολονών, καφέ, τυρί, αυγό, ψωμί, βούτυρο δε μας άρεσε, πιθυμούσαμε κάθε τι που βρίσκαμε στο Πίτσιμπουργκ ελληνικό είδος, ελιές, τυρί φέτα, σύκα, λάδι.

Κάποτε ερχούντανε κι ο θειός μου και τον ρωτούσε πώς πηγαίνω. Ο άνθρωπος έλεγε πολύ καλά, όπου μια μέρα ο προϊστάμενος

λέγει εις τον θειό μου: «Ο ανιψιός σου προχωρεί πολύ καλά, θα του δώσομε καλύτερη δουλειά, επιθεωρητής με το Ο.Κ.».

Την άλλη μέρα με πήρε ο προϊστάμενος εις άλλο διαμέρισμα, με εδοκίμασε κι ανάλαβα την επιθεώρηση. Επηγαίναμε πολύ καλά, αισθανόμουν χαρά, επίσης και ο θείος μου το θεωρούσε καύχημα. Αλλά με όλα αυτά η ζωή, το περιβάλλον, η συνήθεια του τόπου, μου φαινότανε όλα σκοτεινά αλλά πάλι έκανα υπομονή. Ο θείος μου το καταλάβαινε και μια μέρα με πήρε και μ' έφερε εις το Πίτσιμπουργκ, με γύρισε σε διάφορα καταστήματα, μου αγόρασε ό,τι χρειαζόμουν. Γυρίζοντας πίσω εις το δρόμο, κάποιος τον εσταμάτησε· εγώ επροχώρησα, νομίζοντας ότι είναι κανένας φίλος του, όπου σε λίγο με πλησιάζει, τον βλέπω τρομαγμένο, κίτρινο.

–Τι έχεις θείε;

–Με κλέψανε.

Εγώ εγέλασα.

–Γελάς, ανόητε. Βαστάς λεπτά να πάμε στο χωριό;

–Έχω, του λέγω.

Εγώ όμως δεν ημπορούσα να το πιστέψω, μέρα μεσημέρι, χιλιάδες κόσμος εις το δρόμο.

–Καλά, μου λέγει, όταν θα πάμε στο σπίτι θα σου εξηγήσω.

Εφθάσαμε στο σπίτι, μου εξήγησε πολλά. Μου έδωσε πολλές συμβουλές. Και τότε κατάλαβα καλά όσα συμβαίνουνε.

Η δουλειά μας επήγαινε καλά αλλά μετά παρέλευση ολίγων μηνών μαθαίνει ο θείος μου ότι το εργοστάσιο θα μετακομιστεί σε άλλο μέρος. Τότε τον λέγω: «Να πάμε και μεις μαζί».

–Εγώ δεν πάω, πήγαινε εσύ.

Εγώ εκόπηκα. Διότι είχα μάθει τη δουλειά και μου άρεσε και πώς θα αποφάσιζα να πήγαινα αγράμματος, άγλωσσος;

–Τι θα γίνει, θείε;

–Εγώ, μου λέγει, θα πάω εις το Πίτσιμπουργκ για δουλειά, εσύ να πας με τους πατριώτες να μείνεις.

Όπου απέφασισα και επήγα με τους πατριώτες και άρχισα την πεκιάρικη ζωή.

Ο κατάλογος κολλημένος εις τον τοίχο, έπρεπε να κάνω κι εγώ ό,τι έκαναν αυτοί. Το μαγείρεμα, τα πιάτα, την καθαριότητα, ως μικρός επροσπαθούσα το καλύτερο. Αλλά όλοι αγράμματοι, όλοι εργάτες των εργοστασίων.

Όπου μια μέρα μου λέγει ένας: «Να σηκωθείς το πρωί να έλθεις μαζί μου». Με σύστησε εις τους προϊσταμένους, με έδωσαν δουλειά με μια δεκάρα την ώρα. Το εργοστάσιο ονομαζόντανε «Αμερικαν Μπρίτζη Κόμπανι»· το ονομάζανε και «σφαγείο» κι εργάστηκα εκεί, είδα φόβους, είδα τρόμους, σκοτωμούς, χέρια, ποδάρια, δάκτυλα αλλά δεν άργησα να συνηθίσω.

Ήτανε μεγάλο εργοστάσιο, την εποχή εκείνη ως 3.000 οι εργάτες. Είχε πολλά διαμερίσματα: μασίν σοπ, φάουντρι σοπ, καρπαντερ και άλλα. Περνούσες γέφυρα πάνω απ' το τρένο της Πενσυλβάνια για να μπεις, στη μέση της γέφυρας σου ζητούνε το διακριτικό, το μπατζ και αριθμό της κάρτας σου. Εγώ εξ αρχής ήμουνα στο Μείν, το μεγάλο Σοπ, κάνανε κομμάτια κομμάτια γεφύρια, τα μεγαλύτερα σίδερα και βάρη 30-40 τόνοι, όλα τα κομμάτια του Εμπάιρ Στετ εκεί γίνανε. Στην αρχή εγώ έψηνα τα καρφιά, μετρούσαμε τα μεγέθη με το μέτρο, μετρούσαμε και την ποσότητα, καρφώναμε 1.000-1.500 τη μέρα με υδραυλική δύναμη. Έβαζε το σίδερο στη μέση δίχαλο, υπήρχε γερανός πάνω σε ράγες, τον μετακουνούσε ηλεκτρικό ρεύμα, το σίδερο τρυπημένο στα μέτρα του καρφιού, απ' την άλλη άνθρωπος βαστούσε βίδα, περνούσε το κεφάλι του καρφιού και πατούσε. Δούλεψα 9 χρόνια, έφτασα ως την υδραυλική πίεση, 10 σέντσια την ώρα, ύστερα 12, ύστερα 15.

Περνούσανε οι μέρες, βδομάδες, μήνες, αλλά πάντοτε φοβισμένος, συντηρητικός το βράδυ μέσα στο σπίτι, πρόθυμος στους μεγαλύτερους αλλά δεν είχα το θάρρος να μιλήσω σ' αυτούς, να γελάσω. Τας Κυριακάς όπου ήτονε όλοι στο σπίτι έπρεπε να σηκωθώ το πρωί να ανάψω φωτιά, να βάλω νερό να κάνω καφέ, να μαγειρέψω, ετοιμάζα το φαγητό όλωνε. Άρεσε αλλονών, αλλονών δεν άρεσε, άλλος μου έλεγε είναι ανάλατο, άλλος ήθελε ακόμα μαγείρεμα. Εγώ όμως εστενοχωριόμουνα αλλά δεν το φανέρωνα, όταν εβρισκόμουνα μόνος μέσα εις το δωμάτιο με έπαιρνε